

- **Alan Verskin, *Oppressed in the Land? Fatwās on Muslims Living under Non-Muslim Rule from the Middle Ages to the Present*, 1. Baskı, Markus Wiener Publishers, 2013 Princeton - New Jersey, 165 s.**

Değerlendiren: Tuğrul KÜTÜKCÜ*

Müslümanlar; sosyal, siyasi ve ekonomik birçok sebepten muhtelif zaman dilimlerinde farklı coğrafyalarda gayri müslimlerin hakimiyeti altında yaşamışlardır. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinden sonra Mekke'de kalan Müslümanlarla başlayan bu süreç, günümüze kadar devam etmiştir. Nisa Suresi'nin 97. ayetinde¹ Mekke'den Medine'ye hicret etmeyen Müslümanlarla melekler arasında geçen diyalog, İslam'ın erken dönemlerinde mevzubahis konunun önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca ayette yer alan “yeryüzünde zulüm görenlerdendik/oppressed in the land/” كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ” terkibi de kitabın ismine ilham kaynağı olmuştur.

Gayri müslim hakimiyeti altında yaşayan Müslümanların durumu, tarih boyunca ulemanın gündemini meşgul eden konulardan biri olmuştur. Ulema bu konuyla ilgili en temelde şu soruları cevaplandırmaya çalışmışlardır: “İyi bir Müslüman olmak, Müslümanlar tarafından yönetilen bir ülkede yaşamayı gerektirir mi? Eğer cevabımız evet ise, ülkeleri gayri Müslimler tarafından ele geçirilen Müslümanlar ne yapmalıdır? Cevabımız hayır ise gayri müslim bir ülkede yaşamak için ihtiyaç duyulan şartlar nelerdir ve böyle bir ülkede yaşamak dini uygulamaları nasıl etkiler ve dinsel kimlik siyasal bağlılığa nasıl tesir eder?” (s.1) Verskin'in kitabı, bu teorik soruların pratiğe aktarılarak Ortaçağ'dan günümüze kadar muayyen bölgeler hakkında verilen birtakım fetvaların derlemesinden oluşmaktadır. Ancak Verskin bu derlemeyi; fetvaların sosyal, siyasi, tarihsel ve kültürel arka planı ile toplum üzerinde oluşturduğu etkinin yanı sıra aynı dönemde yaşayan ulemanın bu fetvalara yaklaşımı ve eleştirilerini de ekleyerek zenginleştirmiştir. Bu yüzden kitap, sıradan bir fetva derlemesinden çok daha fazlasını ifade etmektedir.

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-posta: tugrulkutucu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9060-6844 [Kitabın son halini gönderme nezaketinde bulunan Alan Verskin'e müteşekkirim.]

1 Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler “Ne işte idiniz?” dediler, (onlar) “yeryüzünde yerde zulüm görenlerdendik” cevabını verdiler. Melekler ise “Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!” dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!

Verskin'in bu derlemesi, ulemanın aynı coğrafya ve benzer durumlar/hadiseler hakkında muhtelif görüşleri ve farklı fetvalarını içermektedir. Müellif bunu yapmakla; hicret, dârülişlâm, dârülharb, gayrimüslim bir ülkede yaşamının imkanı ve zorlukları gibi konularda ulemanın tekdüze ve sabit fikirli olmadığını ve ele aldıkları meseleleri yaşadıkları çağı iyi bir şekilde okuyarak muhtelif açılardan değerlendirme kabiliyetine sahip olduklarını göstermek istemiştir.

Kitap bir giriş, beş bölüm ve bir ekten oluşmaktadır.

“Giriş” bölümüne fıkıh ve fakih kavramları hakkında kısa bir bilgi vererek başlayan yazar, fetvanın ve müftülerin mahiyeti ve tarih boyunca üstlendikleri işlevlere değinerek devam etmektedir. Fetvanın bağlayıcılığı olup olmadığı hakkında modern araştırmacıların görüşlerini aktaran Verskin, John Esposito'nun fetvanın bütünüyle bağlayıcı olmadığı ve fetvayı Müslümanların uygulayıp uygulamayacakları noktasında tamamen özgür olduğu serbest bir pazara benzettiği fikrine katılmaktadır. Yazar bu konuda fetvanın hukuku tanımlayan ve şekillendiren bir yapıda olduğunu ifade eden Wael Hallaq ve fetvanın sağlam bir karşı argüman olmaksızın reddedilemeyeceğini öne süren Norman Calder gibi araştırmacılarla aynı kanaate sahiptir. Bölümün devamında Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu hicretin ve burada kurmuş olduğu İslam devletinin tarih boyunca yapılan hicret tartışmalarının ana odak noktasında bulunduğunu ifade eden yazar, hicret sonrası dönemde Mekke'de kalan Müslümanlar ile Medine'deki Müslümanlar arasındaki ilişkinin mahiyetini irdelemekte ve Kuran'ı Kerim'de geçtiği gibi (8:72; 9:19-20; 16:110) bu dönemde hakiki mü'min olmanın Müslümanlar tarafından idare edilen Medine'de yaşamaktan geçtiğini ifade etmektedir. Yazar, Medine'deki Müslümanlar ile Mekke'deki hicret etmeyen Müslümanlar hakkında Kur'an ve hadislerde geçen ifadelerin daha sonra fakihler tarafından dârülişlâm ve dârülharb şeklinde ikili bir taksimata konu olduğunu belirtmektedir. Dârülişlâmın (siyasal, sosyal, kültürel vs.) tüm alanlarında mutlak bir şekilde İslam'ın ve Müslümanların toplumdaki diğer kesimlere karşı üstünlüğünün bulunduğu, ancak dârülharbte bu üstünlüğün mevcut olmadığı ve bu yüzden de bir Müslümanın dârülharbte yaşaması durumunda bu üstünlüğü ihlal edeceğini ve İslam'ın değer ve öncelik sıralamasına aykırı hareket edeceğini belirten yazar, fakihlerin, Müslümanların gayri müslim bir ülkede yaşaması durumunda dini ve kültürel açıdan asimile olmaları tehlikesinden ciddi anlamda endişe duyduklarını da ifade etmiştir. (s. 1-17)

Giriş bölümünün sonunda fetvaların nasıl okunması gerektiği hakkında şu önemli tespite yer verilmektedir: “Fakihlerin birtakım sonuçlara varmak için kullandıkları hukuki mekanizmalar önemli olsa da, bu fetvaları okuyan kişiler, müftü

ve müsteftilerin zihninde yer alan düşünce, endişe ve beklentileri mukayese ederek bir çok şey elde edebilirler. Okuyucular bu şekilde söz konusu metinleri -sadece hukuk tarihinin bir parçası olarak kabul etmek yerine- kendi tarihlerindeki kriz anlarında Müslümanların samimi entelektüel portreleri olarak görebilirler.” (s.18)

“*The End of Muslim Spain/Müslüman İspanya'nın Sonu*” isimli birinci bölümün girişinde Müslümanların İspanya'yı fethinden Hristiyanlara kaybedişine kadar olan tarihi sürece kısa bir şekilde değinilmiştir. Bu süreçte Hristiyan devletlerinin ele geçirdiği yerlerde kalan Müslümanlara karşı takındıkları tavırların Müdeccen ve Moriskoları ortaya çıkardığını ifade eden yazar, bu terimlerin ortaya çıktığı tarihi ve siyasi şartları da kısaca incelemektedir. Sonrasında Mâlikî fakih Venşerîsî (ö. 914/1508) ile Şâfiî fakih Şemseddin er-Remlî'nin (ö. 1004/1596) Hristiyan İspanya hakkında verdiği fetvalara yer verilmektedir. Müstefti, Venşerîsî'ye, Marbellâda Hristiyanlara karşı savaşırken kaybolan kardeşini aramaya gelen ve kardeşini bulamamasına rağmen buradaki Müslümanlara Hristiyan otoriteler önünde yardımcı olan ve haklarını savunup aracılık yapan bir kimsenin burada kalmasının meşru olup olmadığını sormaktadır. Venşerîsî'nin cevabı ve bu cevapta kullanmış olduğu dil oldukça sert ve ağırdır. Venşerîsî, birçok gerekçe sunarak burada kalmanın meşru olmadığı ve bu adamın acilen buradan çıkması gerektiğini ifade etmektedir. Venşerîsî'nin fetvası soyut ve arka planına bakılmaksızın okunduğu takdirde oldukça acımasız ve anlayışsız bir tavır takındığı zannedilebilir. Zira birçok modern araştırmacı da Venşerîsî'nin bu fetvasını salt şekilde okuyup arka planı ve tarihi koşullarını gözden kaçırdığı için Venşerîsî'yi duygudan yoksun ve acımasız olarak tasvir etmiştir. Ancak yazarın doktora tezinde² detaylı bir şekilde ele aldığı gibi Hristiyan devletlerinde kalan Müslümanların bu devletlere sağladığı sosyal, ekonomik ve siyasi desteğin yanında dini ve kültürel olarak asimile olmaları göz önüne alınırsa, Venşerîsî'nin fetvasındaki sert tutumunda ne kadar haklı olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla yazarın burada sadece fetvayı tercüme edip söz konusu arka plandan bahsetmemesi, Venşerîsî hakkında birtakım önyargılara yol açabilir. Bu sebeple söz konusu fetvanın tercümesinin yanında tarihi, sosyal, siyasal ve kültürel arka planının eklenmesi yerinde olurdu. Devamında Remlî'ye Hristiyan Aragon'da rahat bir şekilde yaşayan ve dini vecibelerini yerine getirip had cezalarını da kendi aralarını da uygulayan Müslümanların burada kalmasının meşru olup olmadığı hakkında bir soru sorulmaktadır. Remlî'nin yanıtı oldukça olumludur ve söz konusu Müslümanların buradan hicret etmelerinin vâcib olmadığı ve burada

2 Alain Verskin, “*Early Islamic Legal Responses to Living under Christian Rule: Reconquista Era Development and 19th-Century Impact in the Maghrib*” (Doktora Tezi: Princeton University, 2010)

kalabilecekleri ifade edilmektedir. Fetvanın veriliş tarihi tam olarak belli olmasa da, Verskin, Remli'nin Aragon'daki Müslümanlara müsamahalı yaklaşarak verdiği bu fetvanın, Hristiyanların buradaki Müslümanlara 1526'da zorla vaftiz ve baskı uygulamasından önce olması gerektiğini ifade etmektedir, ki bu tespit de oldukça yerindedir. (s.19-35)

“Rulers Who Falsely Claim to Be Muslims/Zahiren Müslüman Olduğunu İddia Eden Yöneticiler” isimli ikinci bölümde İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Nijerya Fûlânî Devleti'nin kurucusu Osman b. Fûdî'nin (ö. 1232/1817) fetvası ele alınmaktadır. Mardin'i ele geçiren Moğolların kendilerini Müslüman olarak takdim etmesine rağmen İslam hukuku yerine kendi kanunlarını uyguladıklarından bunların zahiren Müslüman görüldüğünü ancak hakikatte kafir olduklarını ifade eden İbn Teymiyye, Mardin'in hukuki statüsü hakkında verdiği fetvada dârüislâm-dârülharb formülasyonunu aşarak bu bölgenin ne dârüislâm ne dârülharb olduğunu, aksine ikisi arasında bir şey olduğunu ileri sürmüştür. Verskin'e göre İbn Teymiyye'nin bu ikili formülasyonu terketmesinin altında yatan sebep şudur: “Eğer Mardin dârüislâm olarak kabul edilirse, bu durumda buranın hükümdarı Müslüman kabul edilecek ve cihad açma yetkisini tekelinde bulunduracak, hükümdardan memnun olmayanlar ise memnuniyetsizliklerini cihad açarak gösterme yetkisine sahip olmayacaklar. Öte yandan, burası bir dârülharb olarak kabul edilirse, Mardin hükümdarı gayri meşru olarak görülecek ve ona karşı cihad etmek de meşru addedilecek. Bununla birlikte, Müslümanların bu topraklarda kalıcı olarak yaşamalarına da izin verilmeyecek ve mülkiyet hakları azaltılmış olacaktır. İbn Teymiyye ikinci kategorinin istikrarsızlık ve kargaşaya, birinci kategorinin ise Moğol hükümdarlarına meşruiyet verilmesine yol açacağını düşündüğü için bu iki formülasyondan çıkmış ve bir taraftan toplumun genel istikrarının sürdürülmesini sağlamış diğer taraftan ise hükümdarın otoritesini zayıflatmış ve bu sayede Müslümanların hükümdarın yanlışlarını düzeltme yoluna gitmelerine olanak tanımıştır.” (s.36-37)

Bölümde fetvası verilen diğer alim ise bugünkü Nijerya sınırları içerisinde doğan Osman b. Fûdî'dir. Fûdî, genç yaşında geldiği Degel'de, yöneticilerin kendilerini Müslüman olarak tanımlamasına rağmen İslam ve diğer dinleri birleştirme çabasında olduklarını ve uygulamalarının İslam'a taban tabana zıt olduğunu ileri sürmüştür. Bu gibi sebeplerden buranın yöneticileri müşrik, bu bölge ise dârülharbtir ve dolayısıyla bu bölgeden hicret etmek vâciptir. Fûdî, bir bölgenin halkının Müslüman olmasının oranın İslam beldesi olduğu anlamına gelmediğini ve ancak yöneticilerin Müslüman olması durumunda bu bölgenin dârüislâm sayılacağını ifade

etmiştir.³ Fûdî daha sonra müntesipleriyle birlikte hicret etmiş ve Sokoto Halifeliğini kurmuştur. Verskin, 1901 yılında Hausaland'da İngiliz mandasının kurulmasıyla birlikte ulemanın gayri müslim yönetimi altında yaşama ve hicret konusunu tekrar gündeme getirdiklerini ifade etmiştir. Mezkur ulema yeni durum karşısında Fûdî'nin görüşlerini tekrar ele almış ve kendi zamanının şartlarına uygun olarak yeniden yorumlamıştır. (s.40-51)

“*India/Hindistan*” isimli üçüncü bölümde 17. yüzyılın ortalarından itibaren İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'da egemenlik kurmaya başlamasından itibaren konu hakkındaki tartışmalar ve fetvalar ele alınmaktadır. Ulemanın, İngilizlerin Hindistan'a geldiği ilk zamanlarda dârülslâm, dârülharb ve hicret tartışmalarına girmediğini ifade eden yazar, bunun en büyük sebebinin ise Doğu Hindistan Şirketi'nin başlangıçta İslam mahkemelerinin işlerine geniş oranda karışmadığını ve gayri müslim bir yönetim olgusunun (Hindu Maratha İmparatorluğu) İngilizler gelmeden de Hindistan'da zaten bilinen bir durum olduğunu belirtmiştir. Müellif bu iddiasını Şeyh Ali Tehânevî'nin Müslümanların Maratha İmparatorluğu altında nasıl yaşayacaklarını açıkladığı bir bölümle desteklemiştir. Ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Hindistan Şirketi, İslam hukukuna geniş oranda müdahale etmeye başlayınca ulema mevzubahis konular hakkında düşünmeye ve fikir beyan etmeye başlamışlardır. Verskin, bu yeni durum hakkında fetva veren meşhur alim Şah Veliyyullah Dihlevî'nin oğlu Şah Abdülaziz'i (ö. 1239/1823) ele almaktadır. Talebeleri, Şah Abdülaziz'i, İngiliz Hindistanı'nı dârülharb ilan eden ve oradan hicret etmenin vâcip olduğunu ifade ederek İngilizlere karşı direnişin mimarı olduğunu iddia etmektedir. Ancak Verskin bu iddiaya katılmamaktadır. Verskin'e göre, Şah Abdülaziz İngiliz Hindistanı'nı gerçekten dârülharb ilan etmiştir, ancak ona göre Müslümanlar İngilizce öğrenerek ve Hristiyanlar yetkililerden gelen iş tekliflerini kabul ederek burada ikamet edebilirler, yani Müslümanlar İngilizlerle normal bir şekilde hayatlarını sürdürebilirler. Ayrıca bu bölgeden hicret ve cihad etmek de vâcip değildir. Verskin, Abdülaziz'in bu fikirlerinin İngilizlere karşı aktif bir direnişe yol açmamasına rağmen talebesi olan Seyyid Ahmed'in İngiliz Hindistanı'nın dârülharb ve buradan hicret etmenin de vâcip olduğunu düşünmesine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. (s.52-56)

Bölümün devamında, İngilizler'in Hindistan'daki Müslümanların kendilerine karşı isyan etmeleri ve bu bölgeden hicret etmelerini engellemek için Mekke ve

3 Modern dönemde ise Yusuf Kardâvî gibi alimler, bir bölgenin nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması durumunda, o bölgenin dârülslâm sayılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sarah Albrecht, *Dâr al-Islâm Revisited: Territoriality in Contemporary Islamic Legal Discourse on Muslims in the West* (Leiden: Brill Publication, 2018), 165-217.

Hindistan ulemasından aldıkları fetvaların tercümelerine yer verilmiştir. Verskin'e göre İngiliz yönetiminin, kendi lehlerine aldıkları bu fetvalar, büyük oranda başarılı olmuştur. (s.59-64) Ardından Şah Abdülaziz'in talebelerinden olan Kerâmet Ali'nin (ö. 1290/1873), İngiliz Hindistan'ın statüsünü Hanefi mezhebi açısından ele aldığı ve buranın dârüislâm olup yönetime karşı cihad etmenin caiz olmadığını açıkladığı risalesi tercüme edilmiştir. Kerâmet Ali, İngiliz Hindistan'ına karşı cihad etmenin caiz olmadığını gerekçelendirirken oldukça çarpıcı bir argümana başvurmuştur. Ona göre Müslümanların lideri ve Hâdimü'l-Haremeyn olan Osmanlı Halifesi ile İngiltere arasında olan yakın bir dostluk ve işbirliği vardır, öyle ki, Hristiyan Rusya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen savaşta, İngilizler Osmanlı Devleti'ni destekleyerek Müslümanların gerçek dostu olduğunu ve her zaman onlara yardım etmeye istekli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Osmanlı halifesinin dostu ve müteffiki olan bu ülkeye karşı cihad etmek caiz değildir. (s.66-82) Daha sonra İngiliz Hindistan'ının konumu hakkında Seyyid Ahmed Han'ın (1817-1898) görüşleri ele alınmıştır. Seyyid Ahmed Han'ın İngiliz Hindistanı hakkındaki görüşleri oldukça çalkantılıdır. İlk başta bu bölgenin dârüislâm değil dârülemân olduğunu ve Müslümanların bu bölgede güvenliklerini sağlayan İngilizlerden emân alarak yaşadığını ifade eden Seyyid Ahmed Han, buradaki yöneticilerine karşı savaş açmanın caiz olmadığı kanısındadır. Sonrasında ise Keramet Ali'nin fikirlerine bir reddiye yazmış ve İngiliz Hindistan'ının dârüislâm değil dârülharb olduğunu ifade etmiştir, ancak buradaki dârülharb, klasik dönemdeki kullanımından oldukça farklıdır, Müslümanlar burada faizli muamelelerde bulunabilirler, ancak burada yöneticilere karşı cihad etmeleri caiz değildir. Ayrıca onlar isyan etmeleri halinde günahkar da olacaklardır. Sömürge subayı William Hunter tarafından Seyyid Ahmed Han'a konu hakkında sorulan bir fetvanın tercümesine de yer verilmiştir. (s. 83-87)

Bölümün sonunda 1920 yılında İngiliz Hindistan'ından Afganistan'a gerçekleşen büyük hicret ele alınmıştır. Binlerce kişinin katıldığı bu hicret, gerekli lojistik ve ön hazırlıklar yapılmadan gerçekleştiği için büyük bir felaket ve zayıyata yol açmıştır. Hindistan'daki Hilafet Hareketiyle yakından bağlantısı bulunan bu hicret, yazara göre, ulemeden çok fazla destek görmemiştir. Ancak Ebü'l-Kelâm Âzâd (ö. 1888-1958) gibi reformist alimler bu hicreti desteklemiştir. Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın, İngiliz Hindistan'ından hicret edilmesinin gerekli olduğunu, ancak bu hicretin gelişigüzel ve düzensiz değil planlı ve programlı bir şekilde yapılması gerektiğini ifade eden fetvası tercüme edilmiştir. Son olarak ise 1947 yılında Hindistan'ın bölünmesinden sonra buradaki Müslümanların Pakistan'a hicret etmesinin gerekli olup olmadığını soran bir kişiye, Hindistanlı alim Hüseyin Ahmed Medeni (ö. 1879-1957) tarafından verilen fetvanın tercümesine yer verilmiştir. (s.87-93)

“*The French in North Africa/Kuzey Afrika’daki Fransızlar*” isimli dördüncü bölümde, 1830 yılında Osmanlı’nın Cezayir’deki hakimiyetini Fransızlara kaybetmesiyle birlikte, bir Müslüman’ın gayri müslim bir ülkede yaşamasının meşru olup olmadığına dair tartışmalar ele alınmaktadır. Fransızlara karşı direnişin öncülerinden olan Abdülkâdir el-Cezâirî (ö. 1808-1883), Cezayir Müslümanlarını bir araya toplayarak Fransa’ya karşı savaşmak istemiş ve bu uğurda dini gerekçelere başvurarak Fransız idaresi altında yaşayan Müslümanlar aleyhine yazılar yazmış ve ulemadan da bu konuda fetva talep etmiştir. Fransız idaresi altında yaşayan Müslümanların, ister istemez bu devlete sosyal, siyasi ve ekonomik birçok fayda sağladığını düşünen Abdülkâdir, bu Müslümanların mürted olduğunu ve can, mal ve aile dokunulmazlığının bulunmadığı hususunda ısrar etmiştir. Bu konuda Fransız idaresi altında yaşayan Müslümanlar hakkında müsamahalı ve olumlu bir yaklaşım sergileyen Cezayir müftüsü İbnu’ş-Şehîd’in (ö.1253/1837) 1830’lu yıllarda verdiği fetva tercüme edilmiştir. İbnu’ş-Şehîd fetvasında Cezayir’deki Müslümanların irtidat ettiğini ve dokunulmazlığa sahip olmadığını iddia edenleri sert bir şekilde eleştirmektedir, ki bu da Verskin’in, İbnu’ş-Şehîd’in bu fetvada hedef aldığı kişinin Abdülkâdir olduğu tespitini doğrulamaktadır. Sonrasında Mısır baş müfüsü Muhammed İliş’in (ö. 1299/1882) Cezayirli Müslümanlar hakkında verdiği fetvaya yer verilmiştir. İliş, buradaki Müslümanlar hakkında verdiği fetvada Venşerisi’nin iki fetvasını aynen alıntılar ve üzerine herhangi bir şey eklememiştir. Yazara göre İliş’in Cezayir’den uzak bir bölge olan Mısır’da yaşaması ve konu hakkında fetva veren Fez fakihleri gibi krizin bizzat içerisinde olmaması, verdiği fetvanın gerçeklikten uzak olmasına yol açmıştır. Ayrıca Verskin, fetvayı soran kişinin Abdülkâdir veya onun takipçilerinden biri olması ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. (s. 94-101) Daha sonra Fransız sömürge görevlilerinin kendi lehlerine Mekkeli ulemadan aldığı birtakım fetvalara yer verilmiştir. Bölümün sonunda Fransız sömürge yönetimiyle çok sıkı bir dostluk kuran ve yakın bir ilişki içerisinde olan Moritanyalı alim Şeyh Sidia’nın (ö. 1346/1927) fetvasına yer verilmiştir. Sidia, Fransızlara karşı direnişi pasifleştirme adına ciddi uğraşlar vermiş ve halk nezdindeki yüksek itibarı, onun bu konuda başarılı olmasını sağlamıştır. Sidia’nın fetvasındaki temel gerekçe ise silahlı direnişin Müslümanlara ciddi bir yıkım ve felaket getireceği endişesidir. Ayrıca Sidia, klasik dönem bazı alimlerinin, kafirlerle süresiz olarak barış antlaşması yapılacağına dair izahatlarını da gerekçe olarak kullanmaktadır. (s. 108-116)

“*The Birth of Minority Jurisprudence/Azınlık Fıkınının Doğuşu*” isimli beşinci bölümde yazar, azınlık fıkını ayrı bir ilim dalı olarak kuran kişinin Taha Cabir el-Alvani olmasına rağmen bu ilmin öncüsünün Reşîd Rızâ olduğunu ileri sürmektedir. Rızâ’nın Çin’den Amerika’ya kadar birçok Müslüman’ın sorularına cevap

vermesi ve temel olarak gayri müslim ülkelerde yaşayan Müslümanlara karşı müsamahalı davranması, yazarı bu fikre iten sebeplerin başında gelmektedir. Verskin'in buradaki tespiti oldukça yerinde gözükmektedir, zira Reşîd Rızâ'nın -kendi zamanında bu konuyla hususi boyutta ilgilenen birçok alim varsa da- dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlara konuyla ilgili fetvalar vermesi azınlık fikhinin öncüsü olarak görülmesine imkan tanımaktadır. Bu bölümde Reşîd Rızâ'nın verdiği iki fetva tercüme edilmiştir. Birinci fetva, 1924 yılında Tunus Milli Partisi tarafından sorulmuştur. Fetvanın ana konusu ise Tunus'ta İslam hukukunun temel hükümlerini kaldırıp kendi kanunlarını yürürlüğe koyan, bunun yanı sıra İslam hukukunu tatbik eden Müslümanları sert bir şekilde cezalandırıp onları zorla kendi ordusuna katan Fransızlarla ilgili ilgidir. Bu durumda bir Müslüman'ın Fransız vatandaşlığı almasının dini açıdan hükmü nedir sorusuna Rızâ'nın cevabı oldukça serttir ve Fransız vatandaşlığı almanın irtidatla eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. Rızâ'nın diğer fetvası ise, Bosna Hersek'in 1908 yılında bütünüyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na geçmesiyle birlikte Kazakistanlı bir fakihinin buradan hicret etmenin vâcip olduğu ve burada yapılan ibadetlerin geçersiz sayılacağına dair verdiği hutbeye bir cevaptır. Kur'an, Sünnet ve ulemadan yaptığı nakillerle kendi görüşünü tekid eden Rızâ'ya göre Müslümanlar dinlerini serbest bir şekilde tatbik edebildikleri sürece burada kalabilirler. (s.117-121)

“*Minority Jurisprudence In The Twentieth Century/Yirmi Birinci Yüzyılda Azınlık Fıkhı*” isimli altıncı ve son bölümde azınlık fikhinin kurucu ismi olan Taha Ca-bir el-Alvani'nin (1935-2016) hayatı ve azınlık fıkhına dair temel gerekçelendirmelerine kısaca değinildikten sonra, onun Amerikadaki Müslümanların Amerikan siyasal süreçlerine katılmasının meşruiyeti ve gerekliliği hakkında 2000 yılında verdiği fetva tercüme edilmiştir. Bölümün sonunda ise Saîd Ramazân el-Bûtî'nin (1929-2013) azınlık fıkhına dair getirdiği sert eleştiriler ve bu “sözde” ilim dalının amacının Müslümanları ve İslam'ı bölmek olduğu hakkındaki fikirlerine ve 2001 yılında yayımladığı fetvasına yer verilmiştir. (s.133-149)

“*Israel-Palastine/İsrail-Filistin*” isimli ek bölümde ise İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşları sonrası ele geçirdiği topraklardan Müslümanların hicret etmesinin vacip olup olmadığına dair Nâsırüddin el-Elbânî (1914-1999) ve Ramazân el-Bûtî arasındaki sert tartışma ele alınmıştır. Elbânî, İsrail'in işgal ettiği bölgelerde ikamet eden Müslümanların mutlak bir surette buradan hicret etmesi gerektiğini ifade eden iki adet fetva yayımlamıştır. Fetvaların tarihi bilinmese de, 20. yüzyılın sonlarına doğru yayımlandığı tahmin edilmektedir. Verskin, Elbânî'nin hicret konusunda bu kadar ısrarlı olmasında, küçükken yaşamış olduğu bir tecrübenin etkili olduğu çıkarımı-

nı yapmaktadır. Elbânî'nin babası, o henüz küçükken, Ahmet Zogu hükümetinin yapmış olduğu seküler reformların Arnavutluğu dârülharb konumuna getirdiğini düşünmüş ve buradan hicret etmenin vâcip olduğunu ifade ederek 1920'lerin ortasında ailesiyle birlikte buradan Şam'a gelmiştir. Verskin'e göre bu hadise Elbânî'nin Filistin'deki Müslümanlar hakkında verdiği fetvalarda etkili olmuştur. Daha sonra Ramazân el-Bûtî'nin, Elbânî'nin bu fetvasına karşı ilk önce 1993 yılında daha sonra ise bu fetvaya 1997 yılında ekleme yaparak yayımladığı fetva tercüme edilmiştir. Bûtî, buradan hicret etmenin vâcip olmadığını önemle ifade etmekte ve Elbânî'nin vermiş olduğu bu fetvayı ilk duyduğunda inanmak istemediğini ve çok şaşırdığı söylemektedir, ayrıca tam da Hamas ve Intifâda'nın İsrail'e karşı başarılar elde aldığı bir tarihte böyle bir fetva yayımlamasının onun niyetini açığa çıkardığını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra Bûtî, Elbânî'yi meşbûhlukla (emperyalist güçlerle işbirliği yapan kimse) itham etmiş ve İslam hukukuna dair bir bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. (s.156-164)